

**ԻՐԱՆԱՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԻՆՔՆԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ ԵՎ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ 1921-1945 ԹԹ.**

Բանալի բառեր – Ներսես Մելիք-Թանգյան, Ռեզա շահ Փեհլևի, իրանահայ համայնք, իրանահայ թեմեր, ինքնավարության մարմիններ, շահական ֆարմաններ, ազգային դպրոցներ, «իրանացման» քաղաքականություն

Հանձինս գոյություն ունեցող թեմերի՝ իրանահայ համայնքի իրավական կարգավիճակի հիմքը կրոնակեղեցական ինքնավարությունն էր: Սկսած տակավին XI դարից, երբ Պարսկաստանում հիմնադրվեցին հայկական առաջին բնակավայրերը, ինքնավարության այդ ձևը դարձավ համայնքին հատուկ¹: Այդ պահից համայնքում ստեղծվեցին ինքնավարության սեփական մարմիններ՝ թեմական առաջնորդարաններ, որոնք XX դարից սկսեցին գործել թեմական կամ համայնական խորհուրդների ձևով:

Իրանահայ համայնքի թեմերը, ինչպես հայկական մյուս համայնքները, ըստ դարավոր սովորության իրավունքի և հնագույն եկեղեցական կանոնների, միշտ ենթարկվել են Ամենայն հայոց կաթողիկոսությանը²:

Հռոմկլան, իսկ այնուհետև Էջմիածինը, թեմերի և նվիրակությունների շրջաններ էին ուղարկում իրենց ներկայացուցիչներին՝ թեմական առաջնորդներին: Համայնքի իրավական կարգավիճակն ամրապնդված էր շահական մի շարք ֆարմաններով (հրովարտակներով) և այլ փաստաթղթերով: Ելնելով երկրի ներքին և արտաքին դրությունից՝ իրանական իշխանությունները պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններում հաշվի էին նստում համայնքի ինքնավարության մարմինների հետ, արձագանքում նրանց խնդիրներին ու միջնորդություններին: Դրանով իսկ ճանաչվել է համայնքի փաստական գոյությունը:

¹ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, Ժամանակակից իրանահայ գաղութի ինքնավարության մարմինները և իրավական դրությունը // «ՌԲՀ», 1969, թիվ 1, էջ 171: Նույն հեղինակն իրանահայ համայնքի պատմությանը նվիրված իր աշխատությունում ինքնավարության այդ ձևի՝ գաղութում երևան գալու սկիզբը համարում է V դարը, երբ Զարեհավանում (այժմյան Մալմաստ) ստեղծվեց հայկական առաջին բնակավայրը: Տե՛ս նաև **Մարտիրոսյան Հ.**, Իրանահայ գաղութի պատմություն, Երևան, 2007, էջ 147:

² XII դարի սկզբից մինչև XV դարի 40-ական թթ.՝ Կիլիկիայի հայկական պետության անկումը, թեմերը ենթարկվում էին Հռոմկլային, որտեղ այն ժամանակ գտնվում էր կաթողիկոսությունը: 1441 թ., երբ կաթողիկոսական աթոռը կրկին հաստատվեց Էջմիածնում, Իրանի տարածքում գտնվող թեմերը ենթարկվեցին նրան:

Իրանի շահերի քաղաքականությունը համայնքի նկատմամբ միշտ եղել է երկրի կառավարող շրջանների շահերին համապատասխան և փոխվել ներքին ու արտաքին իրադրության համեմատ: Այդ պատճառով էլ միշտ չէ, որ կայուն է եղել իրանահայ համայնքի իրավական կարգավիճակը: Մինչև 1940-ական թթ. համայնքը բաժանված էր երկու թեմի՝ Թավրիզի (Ատրպատականի) և Իրանահնդկաստանի, որոնց կենտրոնները համապատասխանաբար Թավրիզն ու Նոր Ջուղան էին: 1944 թ. Իրանահնդկաստանի թեմի մեջ մտնող բնակավայրերի մի մասից կազմվեց Թեհրանի թեմը, որի կենտրոնը Թեհրանն էր:

XX դարի սկզբին մշակվեցին թեմական կանոնադրություններ, հիմնվեցին ընտրովի թեմական խորհուրդներ¹, որի հետևանքով թեմական առաջնորդների իշխանությունը մասամբ սահմանափակվեց²: Ըստ կանոնադրությունների՝ ստեղծվեցին թեմական պատգամավորական ժողովներ: Ընտրովի այդ մարմինները որոշակի հաջորդականությամբ նորացվում էին: Դրանք դարձան թեմերի յուրահատուկ գերագույն օրենսդիր մարմիններ և իրավունք ունեին ընտրել թեմական խորհուրդներ, որոնք հանդես էին գալիս իբրև թեմերի գերագույն գործադիր մարմիններ:

Թեմական խորհուրդները բաղկացած էին աշխարհիկ անձերից: Խորհրդի նախագահը թեմական առաջնորդն էր: Նրա կրոնական հարցերի գծով տեղակալը խորհրդի նիստերին մասնակցելու ուներ լիազորություն, իսկ թեմական առաջնորդի բացակայության դեպքում՝ փոխարինելու վերջինիս:

Ի դեմս գործակալությունների՝ թեմական իշխանություններն ունեին իրենց ներկայացուցչությունը նահանգներում: Գործակալության նախագահն էր տեղի քահանան, որը տվյալ դեպքում կոչվում էր գործակալ: Թեմական առաջնորդներն ընտրվում էին թեմական խորհուրդների կողմից, որը հաստատում էր կաթողիկոսը: Իրանական պետությունը ճանաչում էր թեմական կանոնադրությունները, իսկ թեմական առաջնորդների ընտրությանն ու հաստատմանը չէր միջամտում³:

Թեմերի կառուցվածքներում առկա էին կանոնադրական և կազմակերպական բնույթի տարբերություններ: Իրանահայ ամենահին՝ Թավրիզի թեմը միավորում էր հյուսիսային նահանգներում բնակվող հայ ազգաբնակչությանը: Մինչև 1833 թ. այն կոչվում էր Ատրպատականի թեմ, որի կենտրոնը Մակուի Ս. Թադեոսի վանքն էր⁴: 1828 թ. Թուրքմենչայի պայմանագրով

¹ Տե՛ս **Փահլևանյան Հ.**, Իրանահայ համայնքը (1941-1979), Երևան, 1989, էջ 88:

² XI դարից սկսած՝ թեմական առաջնորդներն իրենց ձեռքն էին վերցրել համայնքի տնօրինությունը:

³ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, Իրանահայ գաղութի պատմություն, էջ 148:

⁴ Ս. Թադեոս առաքյալի վանքը, որը հայտնի է որպես Ս. Թադեի վանք, գտնվում է Իրանի Մակու գավառամասի Չալդորան դաշտի Ղարաքիլիսե գյուղում:

Արևելյան Հայաստանի՝ Ռուսաստանին միանալուց հետո Ատրպատականի թեմի կենտրոնը տեղափոխվեց Թավրիզ, քանզի Ս. Թադեոսի վանքը գտնվում էր ռուս-պարսկական սահմանի մոտ: 1833 թ. այն վերանվանվեց Թավրիզի թեմ, որն ավանդաբար անվանում են նաև Ատրպատականի թեմ: Ազգային առաջնորդարանը Թավրիզ փոխադրվելուց հետո մինչև 1936 թ. գտնվում էր Ղալա (Բերդաթաղ) թաղամասի Ս. Մարիամ Աստվածածին եկեղեցու բակում: Հետագայում այն տեղափոխվեց Հայոց ազգային կենտրոնական դպրոցի շենքը, որը գտնվում է Թավրիզի հարավային Շարիաթի պողոտայում¹:

Թավրիզի թեմի ներկայացուցչական բարձրագույն մարմինը՝ պատգամավորական ժողովը, ընտրվում էր չորս տարին մեկ անգամ և բաղկացած էր 17 անդամից: Այն նախագահում էր թեմական առաջնորդը կամ կրոնական հարցերի գծով նրա տեղակալը, ով օժտված էր խորհրդակցական ձայնի իրավունքով: Պատգամավորական ժողովի ընտրած թեմական խորհուրդը բաղկացած էր յոթ անդամից: Խորհրդի յոթերորդ անդամը նախագահն էր, որը թեմակալ առաջնորդն էր (կամ կրոնական հարցերի գծով նրա տեղակալը) և ուներ վճռական ձայնի իրավունք:

1912-1948 թթ. Թավրիզի թեմակալ առաջնորդն էր Ներսես արքեպիսկոպոս Մելիք-Թանգյանը, ով զգալի դեր է խաղացել իրանահայ համայնքի կյանքում: Նշենք, որ նա ոչ միայն հոգևոր, այլև հասարակական-քաղաքական գործչին բնորոշ գործունեություն իրականացրեց և իր հնարավորությունների սահմաններում արեց առավելագույնը՝ ի նպաստ հայ ժողովրդի ու իր հայրենիքի: Նա փորձում էր նորմալ հարաբերություններ պահպանել նաև Խորհրդային Հայաստանի կառավարության հետ, սակայն վերջինս՝ հանձին Պարսկաստանում Հայաստանի հյուպատոսի, միշտ խույս է տվել նրա առաջարկած օգնությունից և անգամ Պարսկաստանի կառավարությունից պաշտոնապես պահանջել, որ հայոց առաջնորդը «չխառնվի հայոց գործերին»²:

Խորհրդային Հայաստանի իշխանությունը Մելիք-Թանգյանին համարում էր թշնամի (այն է՝ դաշնակցական), ով զենք ու սննդամթերք էր մատակարարել Սյունիքում մարտնչող Նժդեհին և ստանձնել փետրվարյան ապրտամբության պարտությունից հետո Պարսկաստան անցած հայ տարագիրների խնամքի գործը: Ամեն ինչ արվում էր, որպեսզի Ատրպատականի հայոց թեմական առաջնորդին վերադարձնեին Էջմիածին, ուր հեշտությամբ հաշվեհարդար կտեսնեին նրա հետ: Այդ նպատակով 1921 թ. ամռանը Պարսկաստան են գործուղվում Հայաստանի արտակարգ հանձնաժողովի անդամ Հայկ Ղազարյանը և ժողկոմխորհի կողմից նշանակված կոմիսար

¹ Տե՛ս <http://www.housk.net/hy/armenians/armenian-church>

² Հայաստանի ազգային արխիվ (այսուհետև՝ ՀԱԱ), ֆ. 113, ց. 3, գ. 89, թ. 21:

Գր. Վարդանյանը¹: Նրանք այցելում են թեմի առաջնորդարան, անգամ ճաշում առաջնորդի հետ, սակայն վերջինս, չենթարկվելով նրանց ահաբեկումներին ու հորդորներին, հրաժարվում է վերադառնալ Էջմիածին:

Կաթողիկոս Գևորգ Ե Սուրենյանցը պարբերաբար բանավոր ու գրավոր նախազգուշացումներ էր ստանում Խորհրդային Հայաստանի իշխանությունից՝ Ներսես Մելիք-Թանգյանին ուղղված, և ի վերջո տեղի տալով իշխանությունների պահանջին, իր կամքին հակառակ՝ 1923 թ. նոյեմբերի 1-ի թիվ 336 հայրապետական կոնդակով Ներսես արքեպիսկոպոսին ազատում է Ատրպատականի թեմական առաջնորդի պաշտոնից և հրավիրում Ս. Էջմիածին:

Ներսես Մելիք-Թանգյանը, 1923 թ. դեկտեմբերի 30-ին Ատրպատականի հայոց թեմական պատգամավորական ժողովի 11-րդ նիստում հոտնկայս ընթերցելով հայրապետական սրբատառ կոնդակը, հայտնում է ժողովին, որ ենթարկվելով Վեհափառի հրահանգին՝ ներկայացնում է իր հրաժարականն և հեռանում ժողովից²:

Թեմական ժողովը քննության է ենթարկում հրաժարականի հարցը՝ կետ առ կետ նշելով այն բոլոր ծառայությունները, որ թեմակալը մատուցել էր Ատրպատականի հայությանն ու եկեղեցուն: Մասնավորապես նշվում էր, որ նա անբասիր ծառայել էր համայն ժողովրդին, ազգային մարմիններին և մանավանդ Ատրպատականի պատգամավորական ժողովին՝ մի քանի անգամ ստանալով վերջինիս վստահության քվեն, որ Պարսկաստանի քաղաքական պայմաններում տեղական իշխանությունների հետ նրա սերտ ու բարեկամական հարաբերությունները բխում են հայ ժողովրդի շահերից, և վերջապես կարևորվում էր երկարամյա պաշտոնավարության շնորհիվ տեղական կարիքներին ու պայմաններին նրա քաջատեղյակ լինելը: Ելնելով վերոհիշյալից՝ պատգամավորական ժողովը, օգտվելով Ատրպատականի թեմական սահմանադրության ընձեռած իրավունքից³, որոշել է միաձայն մերժել թեմակալ առաջնորդի հրաժարականը և վերահաստատել նրան նույն պաշտոնում⁴:

Հարկ է նշել, որ իրանական իշխանություններն իրենց հերթին ճնշում էին գործադրում թեմական առաջնորդի վրա՝ պահանջելով իրանական հպատակություն ընդունել, «դադարեցնել հարաբերություններն Էջմիածնի հետ, օտար երկրի հետ և թույլ չտալ օտարներին միջամտել իրանահայերի

---

¹ Տե՛ս նույն տեղում:

² Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 57, ց. 3, գ. 517, թ. 13:

³ Ըստ 1903 թ. հաստատված Ատրպատականի թեմական սահմանադրության թիվ 30 և 35 հոդվածների՝ թեմական առաջնորդի ընտրությունը, հրաժարականի պահանջումը կամ մերժումը վերապահված էին թեմական պատգամավորական ժողովին:

⁴ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 57, ց. 3, գ. 517, թ. 13 և շրջ.:

եկեղեցական գործերին»¹: Կաթողիկոս Գևորգ Ե Սուրենյանցը Ներսես արքեպիսկոպոս Մելիք-Թանգյանին հեռագրեց պաշտոնից 1929 թ. օգոստոսի 15-ի՝ իրանական կառավարությանն ուղղված ուղերձով: Սակայն իրանական իշխանությունները շարունակում էին նրան թեմակալ ճանաչել²:

Ընդհուպ մինչև 1930-ական թվականները Թավրիզի թեմը կարևոր դեր է ունեցել իրանահայության կյանքում: Սակայն աստիճանաբար այն կորցրել է իր գլխավոր դերակատարությունը, որը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո անցել է նոր թեմի կենտրոն Թեհրանին:

XVII դարի սկզբին՝ Սպահանի շրջակայքում հայերի բնակություն հաստատելու առաջին տարիներին, ստեղծվեց Նոր Ջուղայի թեմը: XVIII-XIX դարերում իրանահայ բնակչության մի մասի՝ Հնդկաստան, ինչպես նաև Հարավարևելյան Ասիայի և Հեռավոր Արևելքի երկրներ տեղափոխվելու պատճառով թեմն անվանափոխվեց Իրանահնդկաստանի, որի կենտրոնը թեմակալ առաջնորդի աթոռանիստ՝ Նոր Ջուղայի Ս. Ամենափրկիչ վանքն էր³:

1909 թ. թեմը մշակեց իր կանոնադրությունը:

1920-ական թվականների սկզբին աշխարհիկ և հոգևոր իշխանությունների կողմնակիցների միջև բախումները հանգեցրին դրանց սահմանազատմանը: Դրանց հետևանքով իր գոյությունը դադարեցրած առաջնորդական խորհրդի⁴ փոխարեն 1922 թ. Նոր Ջուղայում ընտրվեց կրոնական խորհուրդ, որի անդամները կրկին ընտրվում էին տեղական քահանաներից⁵: 1923 թ. ստեղծվեց Նոր Ջուղայի համայնական խորհուրդը: Դրանով ավարտվեց հոգևոր իշխանության և համայնքային կազմակերպությունների լիակատար տարանջատումը: Հարկ է նշել, որ իշխանությունը շարունակում էր մնալ թեմակալ առաջնորդի ձեռքում: Վերջինիս նախագահությամբ համայնական և կրոնական խորհուրդները վարում էին Նոր Ջուղայի և նրա ենթակայության ներքո գտնվող գավառների գործերը⁶:

1920-1922 թթ. թեմի առաջնորդն էր Մահակ արքեպիսկոպոս Այվատյանը (նա այդ թեմը գլխավորել էր նաև նախկինում՝ 1902-1912 թթ.)⁷: Նրանից հետո թեմը գլխավորեց եպիսկոպոս Մեսրոպ (Մագիստրոս) Տեր-Մովսիս-

¹ ՀԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 4120, թ. 1 շրջ.:

² Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 4120, թ. 1 շրջ.:

³ Տե՛ս **Բայբուրդյան Վ.**, Իրանի հայ համայնքը. արդի հիմնախնդիրներ, Երևան, 2013, էջ 49:

⁴ Առաջնորդական խորհուրդը հիմնվել էր XIX դարի 90-ական թթ.: Այդ մարմինը որոշ չափով փոխարինում էր թեմական խորհրդին, քանզի կրոնաեկեղեցական հարցերի քննությունից զատ՝ իրավասու էր կարգավորել Նոր Ջուղայի և մերձակա գավառների հայ բնակչության միջև ծագած վեճերը և դատական որոշումներ կայացնել: Խորհրդի անդամներին նշանակում էր թեմակալ առաջնորդը:

⁵ Տե՛ս «Պարսկահայ տարեցույց», Երկրորդ տարի, Թեհրան, 1929, էջ 17:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 37:

⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 20:

յանը (1926-1930 թթ.)¹: 1930 թվականից մինչև 1945 թ. թեմակալի պաշտոնը Նոր Ջուղայում թափուր էր: Իսկ 1945 թ. Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն այստեղ ուղարկեց եպիսկոպոս Վահան Կոստանյանին, ով պաշտոնավարեց մինչև 1949 թ.:

Թեմական առաջնորդի բացակայության ժամանակ թեմական խորհրդի գործառույթները ձևականորեն կատարում էր Նոր Ջուղայի համայնական խորհուրդը, սակայն վերջինիս չէին ենթարկվում շրջանի բնակավայրերից և ոչ մեկը, նույնիսկ՝ Փերիան և Չհարմհալը²: Նոր Ջուղայի հետ նրանց կապն ուներ միայն կրոնաեկեղեցական բնույթ՝ ի դեմս կրոնական խորհրդի: Նոր Ջուղայում կար նաև դպրոցական հոգաբարձություն, որն ընտրվում էր համայնական խորհրդի կողմից: Համայնական և կրոնական խորհուրդները ևս ընտրովի մարմիններ էին: Առաջինն ընտրվում էր համայնական, իսկ երկրորդը՝ կրոնական ժողովի կողմից:

Կազմակերպական միասնական կառուցվածքի բացակայության պատճառով Իրանահնդկաստանի թեմի յուրաքանչյուր բնակավայր ինքնավարության իր մարմիններն ուներ: Եթե Նոր Ջուղայում դրանք էին համայնական ժողովը և համայնական խորհուրդը, ապա Ահվազում համայնքի գործերը վարում էր համայնական վարչությունը³: Աբադանում եկեղեցական ու դպրոցական հարցերով զբաղվող հոգաբարձությունն էր հանդես գալիս իբրև հասարակական մարմին⁴: Ռաշտում համայնական խորհրդի գործառույթները կատարում էր Մ. Ա. Հորդանանյան ազգային երկսեռ դպրոցի հոգաբարձությունը⁵: Նույնպիսի իրավունքներով էին օժտված նաև Համադանի, Փեհլիհի⁶ և այլ քաղաքների դպրոցական հոգաբարձությունները:

Իրադարձությունների զարգացման ընթացքը հանգեցրեց տրամաբանորեն անխուսափելի իրողության. 1944 թ. սեպտեմբերին ստեղծվեց Թեհրանի թեմը, որն իրանահայ համայնքի ամենաերիտասարդն ամենամեծն է: Ըստ Թեհրանի հայոց թեմի առաջնորդարանի արխիվային փաստաթղթերի՝ դեռևս 1928 թ. որոշվել էր մինչ այդ Իրանահնդկաստանի թեմի մաս կազմող Թեհրանն առանձին թեմ հռչակել⁷: Սակայն ծրագիրը կյանքի կոչվեց ավելի ուշ:

---

¹ Այլ տվյալով՝ Մեսրոպ (Մագիստրոս) Տեր-Մովսիսյանը պաշտոնավարել է 1922-1931 թ.: Տե՛ս Բրիստոնյա Հայաստան հանրագիտարան, գլխ. խմբ. Հովհ. Այվազյան, Երևան, 2002, էջ 1012:

² Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, Իրանահայ գաղութի պատմություն, էջ 151:

³ Տե՛ս «Պարսկահայ տարեցույց», Առաջին տարի, Թեհրան, Փարոս, 1927, էջ 92:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 94:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 69:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 81, 84:

⁷ Տե՛ս <http://www.tehranprelacy.com/index.php/news-events/34-news/57-history>

Ստորև փորձենք հանգամանորեն ներկայացնել բոլոր այն նախադրյալները, որոնք խթան հանդիսացան նոր թեմի կազմավորման համար:

Թեհրանի հայ ազգաբնակչության թվական աճը (համաձայն պետական վիճակագրության՝ մինչև նոր թեմի ստեղծումը Թեհրանում ապրում էր մոտավորապես 25 հազար հայ), ըստ կանոնադրության, իրավունք էր տալիս Թեհրանի հայ հասարակությանը ստեղծել իր առանձին թեմը: Այնտեղ էին գտնվում մեջլիսը (պառլամենտը) և երկրի մյուս հաստատությունները: Թեհրանում էր որոշվում Իրանի¹ փոքրամասնություն կազմող ազգերին վերաբերող բոլոր իրավական հարցերն ու խնդիրները²:

Իրանահայերի հասարակական ու մշակութային հիմնական ներուժի՝ Թեհրանում կենտրոնանալը ևս կարևոր նախադրյալ էր Թեհրանի թեմի ստեղծման համար: Ճիշտ է, թեմի ստեղծումը պաշտոնապես հաստատվեց, բայց հարկ է նշել, որ Թեհրանն արդեն իսկ խիստ կարևոր դեր էր խաղում համայնքի կյանքում: Այն ուներ իր մարմինները՝ ընդհանուր ժողով, համայնական վարչություն³ (ազգային խորհուրդ) և վերստուգիչ հանձնաժողով, որոնք կատարում էին թեմական մարմիններին բնորոշ գործառույթներ⁴:

1926 թ. տեղի ունեցավ Թեհրանի ինքնավարության մարմինների ընտրությունը: Երկու տարով ընտրվեցին հետևյալ երեք մարմինները՝ ներկայացուցչական մարմինը՝ բաղկացած 12 անդամից, համայնական վարչությունը՝ 7 անդամից և հոգաբարձությունը՝ կազմված 5 հիմնական և 2 փոխարինող անդամներից⁵:

1940-ական թվականների սկզբներին Հայ հեղափոխական դաշնակցության ղեկավար գործիչները փորձեցին Թեհրանում ստեղծել թեմական խորհուրդ, սակայն Էջմիածինը չճանաչեց այն⁶: Մակայն այդ փաստը ինքնին վկայում էր նոր թեմի ստեղծման անհրաժեշտության մասին, ուստի Թեհրանի թեմի ստեղծման նախաձեռնությունն այս անգամ իր վրա վերցրեց Ս. Էջմիածինը: Այդ նպատակով Ամենայն հայոց հայրապետության ազգընտիր տեղակալի պատվիրակ Աշոտ Աբրահամյանն ուղարկվեց Իրան: Չբաղվելով հարցի ուսումնասիրությամբ՝ պատվիրակն իր հերթին դրական գնահատեց Թեհրանն ու շրջակայքն Իրանահնդկաստանի թեմից գատելու և ինքնուրույն թեմ ստեղծելու իրողությունը⁷:

---

¹ 1935 թվականից երկիրը պաշտոնապես կոչվեց Իրան:

² Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 4197, թ. 2 շրջ.-3:

³ Գործադիր մարմին հանդիսացող համայնական վարչությունն ուներ դեռևս 1912 թ. ընդունված իր կանոնադրությունը:

⁴ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, Ժամանակակից իրանահայ գաղութի ինքնավարության մարմինները և իրավական դրությունը, էջ 173:

⁵ Տե՛ս «Պարսկահայ տարեցույց», 1927, էջ 112-113:

⁶ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 173:

⁷ Տե՛ս «Վերածնունդ», 12 նոյեմբերի 1944, թիվ 251 (1093):

Էջմիածինը, ընդառաջելով Թեհրանի հայության բուռն ցանկությանը, պատվիրակի միջոցով նոր թեմի ստեղծմանը տվեց իր հավանությունը: Այդ նպատակով կազմվեց Թեհրանի թեմի կազմակերպման նախապատրաստական աշխատանքներն իրականացնող հանձնաժողով, որի կազմի ու գործունեության մասին պարբերաբար տեղեկություններ էր հաղորդում հայ մամուլը¹: Հանձնաժողովի առաջնային աշխատանքն առաջնորդարանի կառուցումն էր: Այդ գործի իրականացման համար անհրաժեշտ նյութական միջոցներ հայթայթելու նպատակով հանձնաժողովը 1944 թ. հունիսի 5-ի իր նիստում որոշեց ձեռնարկել ընդհանուր հանգանակություն²:

Հանձնաժողովը, հավատարիմ մնալով հայ եկեղեցու կանոնական հիմունքներին, մշակեց Թեհրանի նորաստեղծ թեմի կանոնադրության նախագիծը³: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն այն հաստատեց 1945 թ. սկզբին: Սակայն թեմական կանոնադրությունն ուժի մեջ մտավ որպես ժամանակավոր կանոնադրություն, քանզի Էջմիածնում այդ ժամանակ նախապատրաստվում էր հայ եկեղեցու նոր կանոնադրության նախագիծ⁴:

Թեհրանի թեմի պաշտոնական հռչակումից հետո 1945 թ. հունվարին Ս. Էջմիածինը որպես թեմական առաջնորդ Թեհրան ուղարկեց Վահան ծայրագույն վարդապետ Կոստանյանին, որը, սակայն, պաշտոնավարեց մինչև հունիս և փոխադրվեց Նոր Ջուղա՝ որպես Իրանահնդկաստանի թեմի առաջնորդ: Հատկանշական է, որ 1945 թ. հուլիսի 1-ին Վահան ծայրագույն վարդապետ Կոստանյանը ձեռնադրվեց Եպիսկոպոս⁵: Թեհրանի թեմի առաջնորդի պաշտոնում նրան փոխարինեց Ռուբեն Դրամբյանը (1945-1948 թթ.):

Սկստի ունենալով այն փաստը, որ Հայաստանում խորհրդային իշխանության հաստատումից հետո Իրանի իշխանությունները չէին հաստատում թեմականների պաշտոնում Էջմիածնի առաջադրած թեկնածությունները⁶, Մեսրոպ Եպիսկոպոս Տեր-Մովսիսյանին, ինչպես նաև Վ. Կոստանյանին ու Ռ. Դրամբյանին թեմական առաջնորդի պաշտոնում հաստատելը պետք է դիտել բացառություն:

Մեսրոպ Մագիստրոսն Իրանահնդկաստանի թեմի առաջնորդ դարձավ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի և Ռեզա շահ Փեհլևիի միջև կայացած համաձայնության արդյունքում: Ռեզա շահի կառավարման առաջին տարիներին նման միջոցառումը միանգամայն թույլատրելի էր: Սակայն 1930 թ. հոկտեմ-

---

¹ Տե՛ս նույն տեղում:

² Թեհրանի թեմի կազմավորումից երեք տարի հետո միայն կյանքի կոչվեց թեմական խորհուրդը: Վերջինիս և Հայ կանանց եկեղեցասեր միության միջոցներով Ս. Աստվածածին եկեղեցու բակում կառուցվեց փոքրիկ շենք, որը ծառայելու էր որպես առաջնորդարան:

³ Տե՛ս ՀՄԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 4200, թ. 1:

⁴ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 174:

⁵ Տե՛ս ՀՄԱ, ֆ. 465, ց. 4, գ. 1, թ. 30:

⁶ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 175:

բերին եպիսկոպոս Տեր-Մովսիսյանն իր կամքին հակառակ Սպահանից ուղարկվեց Փեհլիսի¹: Այդ քայլը հետապնդում էր Իրանի սահմաններից նրան վտարելու նպատակ:

Իրանական կառավարության համար արդարացված քայլ էր նաև Էջմիածնի կողմից Իրան ուղարկված Վ. Կոստանյանի և Ռ. Դրամբյանի թեկնածությունների հաստատումը պատմական համապատասխան ժամանակահատվածներում:

Ստորև փորձենք քննության ենթարկել իրանահայերի ընտանեկան և ժառանգական իրավունքների հիմնախնդիրները:

Մինչև 1930-ական թվականներն ազգային փոքրամասնությունների իրավունքները, այդ թվում նաև նրանց ընտանեկան-ժառանգական իրավունքները, Իրանի օրենսդրության մեջ չեն արտացոլվել: Քանի որ հայերի իրավունքներն օրենսդրական կարգով սահմանված չէին, իրանական դատավորները հաճախ հրաժարվում էին քննել նրանց գործերը: Դրանք քննելու դեպքում անգամ Իրանի կրոնական ունեցվածքային իրավունքը հավասար մոտեցում չէր ցուցաբերում մուսուլմանների ու քրիստոնյաների նկատմամբ: Օրինակ՝ քրիստոնյայի վկայությունը մուսուլմանի դեմ անվավեր էր, տուրքերը գանձվում էին ոչ թե մուսուլմանից, այլ քրիստոնյայից և այլն: Այդ իսկ պատճառով քրիստոնյաներն իրանական դատարաններում դատավիճելու հնարավորություն չունեին²:

Դատարանակազմության օրենքի բարեփոխումից հետո³ հայերի, ինչպես նաև ազգային մյուս փոքրամասնությունների իրավունքներն իրենց արտահայտությունը գտան երկրում գործող օրենսդրության մեջ: 1933 թ. հունիսի 22-ին մեջլիսը հաստատեց ոչ շիաների (սունիներ, քրիստոնյաներ, զրադաշտականներ, հրեաներ և այլն) ընտանեկան հարցերի վերաբերյալ օրենսդրական նախագիծը, համաձայն որի՝ ամուսնության կամ ապահարգանի դեպքում երկրի դատական մարմինները գործը պետք է քննեն ըստ ամուսնու կրոնական պատկանելության, իսկ կտակի կամ ժառանգության դեպքում՝ ըստ հանգուցյալի կրոնական դավանանքի: Որդեգրման հարցը պետք է քննարկվեր որդեգրող հոր կամ մոր կրոնական պատկանելությունից ելնելով⁴:

1935 թ. Իրանի արդարադատության նախարարության առաջարկությամբ հայկական համայնքի թեմական և ազգային մարմինները կազմեցին 74 հոդվածից բաղկացած «Իրանահայության ընտանեկան և ժառանգական օրենքների ժողովածու»: 1937 թ. մայիսի 21-ին այն հաստատվեց Ամենայն

¹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 4120, թ. 1 շրջ.:

² Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 114, ց. 2, գ. 88, թ. 44:

³ Դատարանակազմության օրենքը հրատարակվել է 1928 թ., իսկ լրացումներն ու փոփոխությունները արվել են 1936 թ.:

⁴ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, Իրանահայ գաղութի պատմություն, էջ 152:

Հայոց Կաթողիկոսի կողմից, այնուհետև թարգմանվեց պարսկերեն ու հանձնվեց Իրանի արդարադատության նախարարությանը:

Համայնքի օրենքների ժողովածուն ուղեցույց փաստաթուղթ դարձավ իրանահայերի դատական գործերի քննության համար: Սակայն ժողովածուի երևան գալուց որոշ ժամանակ անց դատական պրակտիկայում մի շարք հակասություններ ի հայտ եկան սույն ժողովածուի և 1933 թ. հունիսի 22-ին ընդունված օրենքի միջև: Երկրի դատարանները հայերի գործերը քննում էին այդ օրենքով սահմանված միայն հինգ դեպքերում՝ ամուսնության, ապահարգանի, կտակի, ժառանգության և որդեգրման: Որոշակի դժվարություններ էին ծագում ընտանեկան-ժառանգական բնույթի այնպիսի հարցերի քննության ժամանակ, որոնք չկային այդ օրենքում, բայց նախատեսված էին համայնքի օրենքների ժողովածուով:

Հարկ է նշել, որ մինչև 1950-ական թվականները, ի տարբերություն արտասահմանի հայկական շատ համայնքների, Իրանի հայկական համայնքի թեմերն ընտանեկան-ժառանգական (հատկապես՝ ամուսնության և ապահարգանի) հարցերի վերաբերյալ տեղական եկեղեցական և ազգային խորհուրդների որոշումները ներկայացնում էին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին՝ Վեհափառի հաստատմանը: Դա իրանահայերի՝ իրենց մայր հայրենիքի հետ ունեցած դարավոր կապի վկայությունն էր:

Իրանում հայկական ազգային դպրոցների գոյության իրավական երաշխիքը հաստատված էր իրանական շահերի մի շարք ֆարմաններով և փաստաթղթերով: XIX դ. 30-ական թվականներից մինչև 1936 թ. հայկական աշխարհիկ հանրակրթական դպրոցներն օգտվում էին ներքին ինքնավարության իրավունքից, որն արտահայտվում էր հետևյալում՝ հայկական դպրոցներն առաջնորդվում էին սեփական ուսումնական ծրագրերով, իսկ ուսուցման հիմնական լեզուն հայերենն էր: Դպրոցները կառուցվում ու պահպանվում էին ծխականների միջոցներով և համայնքի սեփականությունն էին՝ ի դեմս տեղական թեմական մարմինների: Դպրոցները ղեկավարվում էին թեմական կամ համայնական խորհուրդների ընտրած հոգաբարձությունների կողմից:

Իրանի սահմանադրությամբ երաշխավորվում էր ազգային դպրոցների գոյությունը, թեև՝ սահմանափակ ձևով: Այսպես՝ «Իրանի Հիմնական օրենքի լրացումների» 19-րդ հոդվածում նշվում էր ժողովրդական միջոցներով դպրոցներ հիմնադրելու մասին¹: Սակայն 1936 թ. Ռեզա շահի իրագործած պետության «իրանացման» քաղաքականության հետևանքով ինչպես հայկական, այնպես էլ ազգային այլ փոքրամասնությունների դպրոցները կառավարության կարգադրությամբ փակվեցին: Հայերին ըստ կրոնական մերձավորության հատկանիշի «իրանացնելու» համար հիմքեր չունենալով (դա

---

¹ St' u Конституции государств Ближнего и Среднего Востока, М., 1956, с. 189:

կիրառվեց աղբրեջանցիների, քրդերի, արաբների և մուսուլման այլ ազգերի նկատմամբ՝ երկրի իշխանություններն ընտրեցին համայնքն ազգային դպրոցներ ունենալու իրավունքից զրկելու ուղին:

1941 թ. Ռեզա շահը հրաժարվեց գահից՝ հոգուտ որդու՝ Մոհամմադ Ռեզա Փեհլևիի: Ազգային դպրոցների վերաբացման հնարավորություն ստեղծվեց:

Դպրոցների վերաբացման պատճառը երկրում ստեղծված դրական տեղաշարժերն էին, որոնց ճնշման ներքո կառավարությունը հարկադրված էր վերացնել ազգային դպրոցների արգելքը: Սակայն հայկական դպրոցների վերականգնումը ձևականորեն իրականացվեց Թավրիզի թեմակալ Ներսես արքեպիսկոպոս Մելիք-Թանգյանի՝ Իրանի նոր շահին հղած միջնորդության շնորհիվ:

1941 թ. նոյեմբերի 7-ին կաթողիկոսական տեղապահ Գևորգ արքեպիսկոպոս Չորեքչյանին հղած նամակում Ներսես արքեպիսկոպոս Մելիք-Թանգյանն այդ առիթով գրում է. «Ազգի ներկայացուցիչների հետ միասին այցելեցինք վարչապետին, ներքին գործոց նախարարին, կրթական նախարարին և ապա ներկայացանք թագավորին... Հրամայեցին դպրոցները յետ տալ և նախկին ձևով հայերեն, կրօն և (այլ – Ա. Հ.) առարկաներ դասավանդել պարսկերենի հետ զուգընթաց»¹:

Պատմական գրականության մեջ Իրանում հայկական դպրոցների վերաբացման սկիզբը տրված է տարբեր թվականներով²: Ըստ երևույթին պատճառն այն էր, որ ազգային դպրոցների վրա դրված արգելքը հանելուց հետո ոչ բոլոր հայկական դպրոցները կարողացան անմիջապես մտնել բնականոն հունի մեջ: Թեհրանի դպրոցներին դա հաջողվեց 1941-1944 թթ., Աբադանի Ադաբ դպրոցն իր գործունեությունը վերսկսեց 1943 թ., Թավրիզի Արամյան դպրոցը՝ 1944 թ. և այլն³:

Վերականգնելով իրանահայ համայնքի իրավունքներն ազգային դպրոցների նկատմամբ՝ Իրանի կառավարությունը միաժամանակ դպրոցներում պարտադիր կարգով մտցրեց Իրանի լուսավորության նախարարության տարրական դպրոցների ծրագիրը, ըստ որի՝ հայկական դպրոցներում ուսուցման հիմնական լեզուն դարձավ պարսկերենը: Այլ կերպ ասած՝ հայկական դպրոցները «հայկական» էին միայն աշակերտների կազմով, իսկ տնօրենները և ուսուցիչների մեծ մասը պարսիկներ էին⁴: Հայկական դպրոց-

¹ ՀԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 4183, թ. 5 շրջ.:

² Տե՛ս Հայ սփյուռք հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 252, Հայկական սովետական հանրագիտարան, հ. 4, Երևան, 1978, էջ 451, **Բայբուրդյան Վ.**, նշվ. աշխ., էջ 89 և այլն: Միայն 1943 թ. թույլատրվեց վերաբացել հայկական դպրոցները: Տե՛ս **Փահլևանյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 110 և այլն:

³ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, Իրանի հայկական դպրոցները // «ԼՀԳ», 1966, թիվ 10, էջ 72:

⁴ Տե՛ս **Բայբուրդյան Վ.**, նշվ. աշխ., էջեր 89-90:

ներում ծրագրից դուրս թույլատրված էր միայն հայոց լեզվի և կրոնի ուսուցումը: Այդ երկու առարկաները դասվեցին ոչ պարտադիր առարկաների շարքը:

Փաստորեն, Ներսես Մելիք-Թանգյանին տված հավաստիացումներն ու խոստումները՝ պարսկերենի հետ զուգահեռ՝ հայոց լեզու, կրոն և այլ առարկաներ դասավանդելու թույլտվության վերաբերյալ, չէին համապատասխանում իրականությանը. թույլատրվում էր դասավանդել միմիայն հայոց լեզու ու կրոն, այն էլ՝ ուսումնական ծրագրից դուրս:

Իրանի հայ ազգաբնակչությունն իրանական մեջլիսում երկու պատգամավոր ունենալու իրավունք էր ստացել¹: Հայերի, ինչպես նաև ազգային մյուս փոքրամասնությունների պատգամավորների գործունեությունը, ի տարբերություն մեջլիսի մյուս պատգամավորների, սահմանափակված էր համայնքին վերաբերող հարցերի շրջանակով: Մյուս հարցերում հայ պատգամավորների դերն իրանական մեջլիսում ձևական բնույթ էր կրում: 1922 թ. չորրորդ գումարման մեջլիսում իրանահայերը հյուսիսային և հարավային շրջաններից ընտրեցին մեկական պատգամավոր²:

Հատկանշական է, որ 1927 թ. հարավային շրջանի իրանահայերի կողմից մեջլիսի պատգամավոր ընտրվեց Հովհաննես խան Մասեհյանը³: Սակայն նրա պաշտոնավարության ժամկետը կարճ տևեց. նույն թվականին Ռեզա շահ Փեհլևի կողմից Հովհաննես խան Մասեհյանը նշանակվեց Անգլիայում Իրանի դեսպան:

Մասեհյանի առաջարկով մեջլիսն ընդունեց օրինագծեր՝ պետական արժույթի և ազգային փոքրամասնությունների կենցաղային-մշակութային ինքնավար իրավունքների մասին, ինչպես նաև՝ այլ օրինագծեր⁴:

Չնայած մեջլիսում հայերի ներկայացուցչության ձևական բնույթին՝ այդ իրավունքը նրանց որոշ հնարավորություն էր ընձեռում անհրաժեշտության դեպքում իրենց շահերը այնտեղ պաշտպանելու: Օրինակ՝ հայերի պատգամավորներն օգտվում էին հայ բնակչության դիմումներն ու բողոքները քննարկելու, պետական ու վարչական մարմինների առաջ միջնորդելու,

---

¹ Մեջլիսում հայերի երկու պատգամավոր ունենալու հարցը քննարկվել էր դեռևս առաջին գումարման մեջլիսում, նորից արծարծվել ընտրական օրենքի մշակման ընթացքում, ապա երկրորդ գումարման մեջլիսում: 1909 թ. երկրորդ գումարման մեջլիսի ընդունած ընտրական իրավունքի համապատասխան հողվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր 50 հազար հոգուց ընտրվում էր մեկ պատգամավոր: Չնայած ընտրական իրավունքն ընդունելու տարում Իրանի հայ ազգաբնակչության թվական տվյալն իրավունք էր տալիս մեջլիսում երկու պատգամավոր ունենալ, այդ օրինական իրավունքն անտեսվեց: Միայն 1915 թ. այն վերանայվեց, և իրանահայերը մեջլիսում երկրորդ պատգամավորն ունենալու իրավունք ստացան:

² Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, Ժամանակակից իրանահայ գաղութի ինքնավարության մարմինները և իրավական դրությունը, էջ 179:

³ Տե՛ս «Ալիք», 3 դեկտեմբերի 1931, թիվ 31:

⁴ Տե՛ս «Վերածնունդ», 28 մարտի 1932, թիվ 7 (96):

համայնքի օրենքները երկրի օրենքների հետ համապատասխանեցնելու նախաձեռնության և այլ իրավունքներից: Համայնքի թեմական մարմինները երկրի նախարարությունների, գերատեսչությունների և շահական պալատի հետ հաղորդակցվում էին այդ պատգամավորների միջոցով:

Երկրում գոյություն ունեցող տարբեր ցենզերի (գրագիտություն, նստակեցություն, ունեցվածք և այլն) պատճառով իրանահայ աշխատավորների մեծ մասը զրկված էր մեջլիսի պատգամավորների ընտրություններին մասնակցելու իրավունքից: Դրա իրավունքն ունեին միայն 20 տարին լրացած, տվյալ ընտրատարածքում վեց ամսից ոչ պակաս բնակվող և հարկերը վճարած քաղաքացիները: Միևնույն ժամանակ կարևոր է նշել, որ, ի տարբերություն երկրի հիմնական մուսուլման բնակչության, հայ կանայք միշտ օգտվել են ընտրական իրավունքից¹:

Անդրադառնալով իրանահայ համայնքի իրավական կարգավիճակին՝ հարկ է անպայման նկատի ունենալ իրանական օրենսդրության առանձնահատկությունը, որն իրավական երաշխիքների հետ մեկտեղ իրանահայերի իրավունքների որոշակի սահմանափակումներ էր հարուցում: Եթե «Իրանի Հիմնական օրենքի լրացումների» 8-րդ հոդվածը բոլոր իրանցիներին, առանց սեռի ու դավանանքի խտրականության, օրենքի առաջ հավասար էր համարում, ապա 58-րդ հոդվածում նշվում էր. «Ոչ ոք չի կարող նշանակվել նախարար, եթե չի հանդիսանում մուսուլման, ծագումով իրանցի կամ իրանահպատակ»²:

Իսկ «Իրանի Հիմնական օրենքի լրացումների» 20-րդ և 21-րդ հոդվածներն իրանահայերին զգալի չափով զրկում էին միությունների, ժողովների և մամուլի ազատությունը երաշխավորող իրավունքներից³: 1920-1930-ական թվականներին հայկական գրեթե բոլոր կուսակցություններն ու կազմակերպությունները զրկվեցին ազատ գործելու հնարավորությունից:

Նշելով բոլոր այս սահմանափակումները՝ չենք կարող դրանցում ազգային բնույթից գատ՝ չնկատել քաղաքական տարրեր: Անշուշտ, Իրանի օրենսդրությունը հետապնդում էր ազգային փոքրամասնությունների, այդ թվում՝ իրանահայերի քաղաքական զարգացումը խաթարող նպատակ:

Հայտնի իրողություն է, որ Ռեզա շահի կառավարման շրջանը նշանավորվեց բարեփոխումների քաղաքականությամբ: Սակայն Ռեզա շահի՝ իշխող դասակարգի շահերը շոշափող բարեփոխումների անցկացման եղանակը մի շարք դեպքերում հակաժողովրդական բնույթ էր կրում: Այդ բարեփոխումների քաղաքականության հետևանքով փակվեցին հայկական դպրոցները, մի շարք կազմակերպություններ դադարեցրին իրենց գործունեու-

---

¹ Տե՛ս **Մարտիրոսյան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 180:

² Տե՛ս Конституции государств Ближнего и Среднего Востока, с. 188, 194.

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջեր 189-190:

թումը, հայկական մի շարք թերթերի ու ամսագրերի լույսընծայումն արգելվեց:

1941 թվականից հետո ռեզաշահյան քաղաքականության հետևանքները զգալի չափով վերացվեցին. վերաբացվեցին հայկական դպրոցները, տարբեր կազմակերպություններ վերականգնեցին իրենց գործունեությունը, լույս ընծայվեցին մի շարք նոր թերթեր և պարբերականներ:

**Астхик Акопян – Органы самоуправления и правовой статус
Иранской армянской общины за 1921-1945 годы**

Основой правового статуса Иранской армянской общины является религиозно-церковное самоуправление в лице существующих епархий. Иранская армянская община имела свои органы самоуправления. Правовой статус общины укреплялся Шахскими манифестами и другими документами. В разные исторические периоды, исходя из внешнего и внутреннего положения страны, иранские власти считались с органами самоуправления армянской общины, отзывались на их ходатайства и прошения. Этим и признавалось фактическое существование общины.

Политика иранских шахов по отношению к общине всегда исходила из интересов руководящих кругов страны и была переменной, в соответствии с внутренним и внешним положением страны. В связи с этим, правовой статус иранской армянской общины не всегда был устойчивым.

Все эти события освещены в этой статье, охватывая период с 1921 по 1945 годы.

**Astghik Hakobyan – Autonomous Bodies and Legal Status of Iranian-Armenian
Community (1921-1945s)**

The base of the legal status of the Iranian-Armenian community was the religious-ecclesiastical autonomy due to the resisting perishes. Iranian-Armenian community had its own autonomous bodies. The legal state of the community was strengthened with series of Shah rescriptes and other documents. Based on the country's internal and external situation Iranian authorities reckoned with autonomous bodies of the community, responding to their issues and motions in different historical periods. Thereby was stated de facto existence of this community.

The policy of benefits of Iranian community was always appropriate with the benefits of the ruling circles of the country and changed appropriately with the internal and external situation.

For that reason, the legal status of the Iranian-Armenian community was not always steady. The coverage of this reality including the period of 1921-1945 found place in this article.